

Nepodmíněný základní příjem – nástroj proti sociálním nahodilostem

Autor: Martin Brabec

Abstract

Unconditional basic income – the tool for elimination of social accidents. – The paper introduces a conception of Universal basic income. First part presents its traits and historical roots. Next part concentrates on an issue of moral argument for implementing basic income. And the last, main, section focuses on six features of the basic income supporting for the elimination of social accidents.

Keywords: unconditional basic income, sociology, society, economy

Klíčová slova: nepodmíněný základní příjem, sociologie, společnost, ekonomie

Ve svém příspěvku představím koncepci „nepodmíněného základního příjmu“. Ten obecně vnímám jako sociálně-politický nástroj, který nám může pomoci eliminovat či alespoň zmírnit sociální důsledky různých druhů nahodilostí (sociálních, ekonomických i osobních) v životě člověka.

Nepodmíněný, či někdy také všeobecný základní příjem, je definován jako příjem, který je vyplácen každému dospělému (případně v nižší výši i dítěti) občanu státu (případně i rezidentovi) bez jakýchkoliv dalších podmínek. Tento příjem je vyplácen státem, ale v principu nic nebrání tomu, aby byl vyplácen nějakou nadnárodní institucí (např. EU) či naopak nižší územně-správní jednotkou – např. krajem či městem. Vyplácení tohoto příjmu tak nezávisí na tom, zda občan vykonává nějakou placenou práci či nikoliv, ani ji dokonce nemusí hledat. Nezávisí na tom, jaký její příjemce vlastní majetek, zda je bohatý či chudý, zda žije sám či ve společné domácnosti. To jsou přitom všechno klíčové parametry, které dnes náš sociální systém (který je podmíněný) zjišťuje, pokud má být danému občanu vyplácen nějaký státní transfer. (Van Parijs 2001: 5–6)

Základní příjem je tak garantován každému občanu na individuální bázi, bez jakýchkoliv testů a kontrol, zda splňuje nějakou podmínku, nutnou k jejímu vyplácení. Z tohoto důvodu se radikálně liší třemi parametry od v současnosti existujícího systému sociálního zabezpečení, tak, jak je zaveden ve většině evropských zemí: a) je vyplácen jedincům, nikoliv domácnostem; b) je vyplácen bez ohledu na to, zda příjemce má již nějaký příjem nebo jiné zdroje; c) je vyplácen bez ohledu na to, zda příjemce vykonává nějakou placenou činnost nebo dokonce zda chce či nechce žádnou takovou činnost přijmout. (Raventós 2014: 28–29)

Myšlenka základního příjmu je přinejmenším 200 let stará. První počátky základního příjmu můžeme najít např. u Robespiera, kde se dočteme: „Co je základním cílem společnosti? Prosazovat nezczitelná práva člověka. A které z těchto práv je hlavní? Právo na existenci. Prvním společenským zákonem by tak mělo být zajištění všem členům společnosti

prostředky k obživě – vše ostatní by tomu mělo být podřízeno.“ (Raventós 2014: 27) Další sociální myslitel, Charles Fourier, obhajoval tzv. „teritoriální dividendu“, kterou by měl dostat každý občan z toho důvodu, že všichni občané mají právo rovné vlastnictví teritoria státu. John Stuart Mill v knize *Principy politické ekonomie* napsal: „Pokud jde o distribuci, jisté minimum důležité pro obživu by měl dostat každý člen společnosti, ať již je schopen práce či nikoliv. Zbytek produkce by se měl v určité proporcii, která by měla být určena předem, rozdělit mezi tři faktory produkce: práci, kapitál a talent.“ (Van Parijs 2001: 7)

Velmi zajímavou obhajobu základního příjmu prezentoval ve svém slavném spise *Agrarian Justice* (1796) Thomas Paine. Požaduje zde speciální zdanění soukromého vlastnictví půdy a vytvoření státního fondu, ze kterého bude vyplácena každému občanu po dosažení věku padesáti let doživotní každoroční platba 10 liber šterlinků. Paine tento návrh velmi zajímavě zdůvodnil. Rozlišil vlastnictví půdy od plodů, které vznikají při jejím obdělávání díky úsilí, práci, a položil si následující otázku: pokud by vlastnictví půdy mělo být společné, jelikož je nikdo nevytvořil, jak by se pak měly rozdělovat plody, které vznikají jejím obděláváním?

„Obdělávání půdy je jedním z nejvýznamnějších zdokonalení přírody, jež kdy lidská vynalézavost přinesla. Zdesateronásobilo hodnotu půdy. Avšak monopol vlastnického držení půdy, který jejím obděláváním začal, způsobil také největší zlo. Více než polovinu obyvatel každého národa připravil o jejich přirozené dědictví, aniž jim za tuto ztrátu poskytl, jak se mělo správně stát, jakékoli odškodnění, čímž vytvořil určitý druh chudoby a bídy, který dříve neexistoval. K zastání takto vyvlastněných lidí domáhám se proto práva a nikoli milodarů.“ (Raventós 2014: 33)

Paine tak poukázal na to, že velké části lidstva vlastně vzniká škoda z důvodu soukromého vlastnictví půdy – a je proto třeba jí tuto ztrátu vynahradit. Zavedení doživotní každoroční platby je tak zdůvodněno jako akt vyrovnání, tj. spravedlnosti, který napravuje nespravedlnost vzniklou soukromým vlastnictvím půdy, tedy její přivlastnění menšinou.

Myšlenka nepodmíněného základního příjmu se ve dvacátém století objevuje jak v intelektuálních, akademických kruzích, tak i ve veřejném prostoru, pod různými názvy: „státní bonus“, „státní dividenda“, „společenská dividenda“, „občanská mzda“, „občanský příjem“ či „univerzální grant“. Velmi vážně se jí zabývali akademici významných jmen, jako např. Bertrand Russell či nositelé Nobelovy ceny za ekonomii James Meade a James Tobin.

Výraz „základní“ v názvu základního příjmu, se často v „laických kruzích“ chápe takovým způsobem, že jeho výše by měla být tak vysoká, aby zajistila uspokojení základních potřeb občana v dané, konkrétní zemi. To je však omyl. Tento rys není nutným znakem základního příjmu – jeho výše může být nad i pod touto hranicí. Tímto označením se chce říci, že základní příjem je platba, s kterou může každý počítat a tvoří materiální základ života každého občana.

Současný nejvýznamnější propagátor základního příjmu, belgický filosof a ekonom Van Parijs zastává názor, že výše základní příjmu by měla být co nejvyšší – ale aby byla zároveň i ekonomicky udržitelná. Také je přesvědčen, že všechny bohaté západní státy si ho mohou nyní dovolit vyplácet nad úroveň životního minima – i když zároveň upozorňuje, že není nutné při zavádění základního příjmu prosazovat již tuto jeho výši. Naopak, je jednodušší

a jistější nejprve zavádět základní příjem pod úrovní životního minima a postupně ho pak zvyšovat. V současnosti je základní příjem zaveden pouze na Aljašce, kde každý rezident (jejich počet je zhruba 700 tisíc) dostával v roce 2000 roční příjem 2000 dolarů a byl financován z těžby ropy.

Nyní bych rád stručně zmínil morální argumenty pro zavedení nepodmíněného základního příjmu. Podle jeho kritiků je základní příjem v rozporu se základním principem reciprocity, tj. lidé, kteří obdrží nějaký příjem, by měli vykonat nějakou protislužbu. Protože je však základní příjem nepodmíněný, přiznává příjem i tomu, kdo žádnou společenskou protislužbu neposkytuje, tedy i lenochovi, který tráví celé dny na pláži.

Van Parijs (1995), v návaznosti na myšlenky Thomase Paina, zobecňuje jeho myšlenku, že ten, kdo si přivlastní více zdrojů (nebo hodnoty, která z nich plyne), než mu spravedlivě přináležejí, je povinován platit z nich poplatek těm, kdo si je z toho důvodu přivlastnit nemohli – a tímto zdrojem je podle Van Parijse i pracovní místo. To je externím nedostatkovým zdrojem, který si přivlastnili jen někteří (tj. zaměstnaní), ale tudíž k němu nemají už přístup jiní (nezaměstnaní). Všichni občané však mají stejné právo na pracovní místo.

Obecně řečeno, pokud si někdo přivlastní zdroj, který není nedostatkový, pak má bezesporu právo na celý výnos, který mu z jeho vlastnictví a využití plyne. Jakmile si však přivlastní zdroj, který je nedostatkový, tedy pokud užívá více nedostatkových zdrojů společnosti, než činí jeho rovný podíl, není neoprávněné ho zdanit. Ekonomové hovoří o tom, že kdo vlastní zdroj, který je nedostatkový, tak jen na základě tohoto vlastnictví, bez ohledu na vklad jeho práce a úsilí, získává daný vlastník rentu – a zdanění by se mělo týkat této části renty. Jelikož v ekonomickém systému moderních společností jsou pracovní místa jedním z nejpodstatnějších nedostatkových zdrojů, pak ti, kteří je drží, získávají na tomto základě tzv. rentu ze zaměstnání. Tudíž zdanění této renty u těch, co mají pracovní místo, a její vyplácení ve formě základního příjmu, vnímá Van Parijs jako spravedlivé přerozdělení hodnoty, plynoucí z vlastnictví pracovního místa, mezi všechny občany.

Podívejme se nyní na to, proti jakým nahodilostem nás může základní příjem zajistit. Americký sociolog Erik Wright zdůrazňuje, že „nepodmíněný základní příjem“ zásadním způsobem ovlivní naše životní šance a celý liberálně-demokratický a kapitalistický systém. (Wright 2010: 153–154) Dojde k eliminaci, či přinejlepším k výrazné redukci chudoby; pracovní smlouvy se stanou v mnohem větší míře dobrovolné, protože každý má větší možnost do nich nevstupovat; mocenské vztahy mezi zaměstnanci a zaměstnavateli se stanou mnohem rovnější, protože zaměstnanci budou ve své vyjednávací pozici posíleni; občané budou moci mnohem jednodušeji zakládat výrobní jednotky, kde mohou produkovat zboží a služby, které slouží k uspokojování lidských potřeb – a to vše mimo rámec trhu, protože tyto společensky pozitivní aktivity již nemusí zajistit svým participantům (v plné výši) prostředky k obživě.

Podívejme se teď na předchozí rysy podrobněji. Základní příjem významně redukuje jeden z klíčových donucujících aspektů moderní společnosti. Když Marx rozebíral „proletarizaci práce“, zdůrazňoval „dvojí separaci“ svobodné námezdní práce: a) zaměstnanci jsou oddělení od výrobních prostředků, b) a tudíž jsou také oddělení od prostředků obživy. Spojení tohoto dvojího oddělení (separace) je tím, co nutí zaměstnance prodávat svoji

pracovní sílu z důvodu obživy – a v tomto smyslu je námezdní práce podle Marxe v podstatě nesvobodná. Základní příjem naopak zlomí identitu této dvojí separace: zaměstnanci zůstanou separováni od výrobních prostředků (nejsou vlastníky), ale již nejsou separováni od prostředků obživy (ty získají díky základnímu příjmu). Rozhodnutí pracovat za mzdu se tak stane více dobrovolné. Tím, že se zvýší kapacita zaměstnanců odmítnout nabídnuté zaměstnání, bude zavedení základního příjmu generovat mnohem rovněji skutečnou svobodu. Jak uvádí Van Parijs při jeho obhajobě: „Pokud vám jde opravdu o svobodu, zaveďte základní příjem.“

Za druhé, zavedení základního příjmu bude generovat i větší míru rovnosti v rámci pracovního trhu. Pokud mohou zaměstnanci snáze odmítnout nabídnutou práci, dojde ke zvýšení mezd u toho typu práce, která je nepřijemná, špatně placená a zaměstnance nijak vnitřně nenaplnuje. Nekvalifikovaná práce, která splňovala výše uvedené negativní rysy, byla špatně placena z toho důvodu, že zde vždy existoval přebytek pracovní síly, která byla nucena tuto práci přijmout. Mzdová struktura na trhu práce po zavedení základního příjmu však bude mnohem systematičtěji odrážet kvalitu dané práce a nikoliv jen nedostatek či nadbytek určitého typu pracovní síly. To promění i strukturu incentív pro zaměstnavatele, kteří budou nuceni hledat nové technologické a organizační inovace, aby u nepřijemné práce buď zvýšili mzdy anebo zde nahradili pracovní sílu automatizací.

Zavedení základního příjmu tak bude mít vliv jak na úsporu lidské práce, tak i na její humanizaci – není přeci nutné, aby lidé vykonávali tento typ práce, navíc za nízkou mzdu, když je možné ji nahradit stroji. Zároveň však základní příjem umožní lidem, aby přijali špatně placenou práci, která je vnitřně naplňuje, ale bez základního příjmu by ji nemohli vykonávat, protože by je neuživila. U některého typu prací umožní základní příjem zaměstnavatelům snížit mzdu, kterou však budou zaměstnanci přesto vykonávat, protože je uspokojuje a snížení mzdy jim bude kompenzovat základní příjem. Z toho důvodu na něj můžeme tudíž nahlížet jako na určitou dotaci vyplácenou zaměstnancům, která jim umožní přijmout práci za nižší mzdu nebo na nižší úvazek, než by si jinak mohli dovolit.

Shrnuto, základní příjem umožní vyšší flexibilitu na trhu práce, ale zároveň poskytne vyšší ochranu zaměstnancům – je tak aktivizující, ale zároveň i osvobozující. Na tyto rysy základního příjmu klade velký důraz významný podnikatel a majitel drogistického řetězce DM Gotz Werner, který je ale také jedním z předních zastánců základního příjmu. (Gotz 2012)

Za třetí, základní příjem přímo a výrazně sníží chudobu, aniž by vytvořil patologické rysy, které doprovázejí dnešní typ podmíněných (tj. vyžadující splnění určitých podmínek) sociálních dávek. Při zavedení základního příjmu nebude existovat žádná stigmatizace, protože ho obdrží každý. Nebude existovat také jasná linie mezi čistými příjemci a čistými dárci, protože mnoho lidí bude během svého života tyto hranice překračovat. V důsledku toho je méně pravděpodobné, že se vytvoří nějaká stabilní koalice proti základnímu příjmu, jakmile již bude jednou zaveden. Základní příjem umožní také vyhnout se pasti chudoby a nezaměstnanosti, ke které velmi často dochází při dnešním vyplácení sociálních dávek, jež jsou podmíněné: v tomto systému nezaměstnaný dostává dávky pouze, pokud jeho majetek a příjem nepřesáhne určitý strop. Nezaměstnaný tak není motivován k tomu, aby přijal určitou práci, protože z ní vyplácený příjem se bude rovnat nebo pouze mírně překročí vyplácené sociální dávky.

Za čtvrté, zavedení základního příjmu je způsob, jak uznat společenskou hodnotu různých dobrovolných pečovatelských, sociálních aktivit (péče o děti či staré rodiče v rodině nebo potřebné v rámci občanské společnosti, atd.), které jsou vykonávány mimo rámec trhu a ani bychom nechtěli, aby byly plně poskytovány jen trhem, protože se tím pak ničí jejich vnitřní hodnota. (Sandel 2013) Základní příjem tak můžeme vidět jako nepřímý mechanismus, jak dosáhnout mzdu za domácí práce, o které sní některé feministické proudy.

Za páté, základní příjem zvýší nejen svobodu jednotlivého zaměstnance, ale i celkovou kolektivní vyjednávací sílu zaměstnanců, protože může být použit odbory jako kolektivní zdroj, na který se mohou zaměstnanci spolehnout při vyjednávání se zaměstnavateli. Obecně řečeno, umožní nám vyrovnat moc mezi různými společenskými třídami a nastolit přijatelnější třídní kompromis.

A v posledku, základní příjem je možné vidět jako podporu, která usnadní zakládání firem – jak soukromých, tak ale i vlastněných jejich členy, protože jim umožní získání úvěru či půjčky, ale zároveň i sníží riziko, že pokud neuspějí, tak přijdou o prostředky obživy.

SEZNAM LITERATURY

GOTZ, Werner. *Příjem pro všechny*. Bratislava: Futurum, 2012. ISBN 978-80-970988-1-0.

RAVENTÓS, Daniel. *Materiální základy svobody*. Praha: Rubato, 2014.
ISBN 978-80-87705-20-9.

SANDEL, Michael. *Co si za peníze (ne)koupíte*. Praha: BIZBOOKS, 2013.
ISBN 978-265-0060-5.

VAN PARIJS, Philippe. A Basic Income for All. In COHEN, Joshua, ROGERS, Joel (eds.). *What's Wrong with a Free Lunch?* Boston: Beacon Press, 2001. ISBN 978-0-674-05228-4.

VAN PARIJS, Philippe. *Real Freedom for All: What (if Anything) Can Justify Capitalism?* Oxford: Oxford University Press, 1995. ISBN 978-0-19-829357-6.

WRIGHT, Erik Olin. *Envisioning Real Utopias*. London: Verso, 2010.
ISBN 978-1-84467-617-0.

(*PhDr. Martin Brabec, Ph.D.*, Technická univerzita Liberec a Filosofický ústav AVČR.)